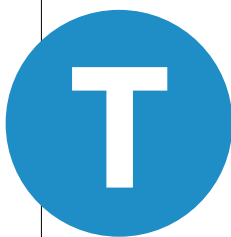

Epistemisch onrecht

Als wat je zegt niet geloofd wordt

Door **Anke van den Dries**

Verhalen en getuigenissen van sommige (groepen) mensen worden, zonder dat daar redelijkerwijs aanleiding voor is, minder geloofwaardig geacht dan die van anderen. Sociaal werkers hebben daar, onder meer in hun contact met cliënten, ook mee te maken. Wat kunnen ze ertegen doen?

Terwijl ik dit schrijf, worstelen gezinnen nog altijd met de allesverwoestende toeslagenaffaire en verspreiden volksvertegenwoordigers straffeloos onwaarheden over migratie en vluchtelingen. Terwijl ik dit schrijf, zijn het de armste mensen die het fysiek meest schadelijke werk doen en in de minst klimaatbestendige huizen wonen, terwijl mondige burgers en lobbyisten subsidies voor Tesla's en salderingsregelingen voor zonnepanelen veiligstellen en worden mensen die dakloos raken niet naar onderdak geholpen, omdat ze (nog) een te zelfredzaam relaas hebben. Ik vertel het lezerspubliek van dit vakblad niets nieuws. Wij zien dagelijks dat de stemmen van sommige mensen minder gehoord worden dan die van anderen – en soms zelfs helemaal niet.

De Britse filosoof Miranda Fricker vroeg zich af hoe kan het kan dat het verhaal of de getuigenis van de ene persoon of groep minder geloofd wordt dan die van de ander (Fricker, 2007). Zij signaleert verschillen in de mate waarin mensen door andere personen of door instituties en systemen worden erkend als competent en legitiem bezitter van kennis (als 'knower') en spreekt in dit verband van 'epistemisch onrecht'. Marjorie Johnstone, de Canadese sociaal werker en professor sociaal werk, vindt het belangrijk dat sociaal werkers kennis hebben van Frickers theorie en hierop reflecteren (Johnstone, 2021). Ik licht in dit artikel eerst toe wat Fricker onder epistemisch onrecht verstaat en beschrijf vervolgens hoe in het sociaal werk het risico hierop altijd op de loer ligt. Ik besluit met

een paar beknopte handreikingen om epistemisch onrecht tegen te gaan.

Stereotypen en vooroordelen

Fricker onderscheidt twee vormen van epistemisch onrecht. Van 'testimonial injustice' is sprake als de geloofwaardigheid van een persoon of groep als betrouwbare getuige of overdrager van kennis op oneigenlijke gronden wordt gediskwalificeerd of geminimaliseerd. Hierbij spelen stereotypen en vooroordelen vaak een rol. Als raciaal-etnische vooroordelen ertoe leiden dat de politie de verklaring van een zwarte man dat de auto waarin hij rijdt, echt van hem is bij voorbaat als minder geloofwaardig ziet, is er sprake van 'testimonial injustice'.

Van 'hermeneutical injustice', de tweede vorm van epistemisch onrecht die Fricker onderscheidt, is sprake als mensen hun kennis niet kunnen overbrengen doordat zij hun eigen ervaringen niet goed begrijpen of kunnen plaatsen, of geen woorden kunnen vinden om erover te vertellen op een manier die door anderen wordt begrepen. Fricker illustreert dit met het voorbeeld van seksuele intimidatie. Voor er in de jaren '70 meer bewustwording ontstond over seksuele intimidatie, was dit een grotendeels onbesproken en onbekend fenomeen, ook al kwam het natuurlijk wel degelijk voor. Het werd überhaupt niet begrepen als gedrag dat grensoverschrijdend is en zelfs strafrechtelijk vervolgbaar kan zijn. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld huiselijk geweld of verkrachting binnen het huwelijk. Pas nadat daar taal en regels voor kwamen, waren (vooral) vrouwen beter in

In deze rubriek gaan we in op internationale ontwikkelingen in het sociaal werk en/of belangrijke buitenlandse publicaties

Toeslagenouders, die het slachtoffer werden van 'testimonial injustice', tijdens de presentatie van het rapport van de parlementaire commissie

staat om incidenten zelf te kunnen plaatsen en erover te communiceren. Mensen uit gemarginaliseerde groepen moeten vaak harder werken dan mensen uit niet-gemarginaliseerde groepen om tot een verhaal te komen wat als coherent en intelligent wordt gezien. Het idee dat bepaalde groepen betere 'knowers' zouden zijn dan anderen, kunnen zij internaliseren en zelf gaan geloven. Volgens Fricker is epistemisch onrecht, het niet erkennen van mensen in hun capaciteit om dingen te weten, dehumaniserend.

Wantrouwen en controle

In het sociaal werk kan een (onbewuste) aanname zijn dat iemand die hulp vraagt dus zelf niet weet wat te doen. Marjorie Johnstone beschrijft hoe in de GGZ het medische model, waarbij de professional de expert is, onbedoeld bijdraagt aan het veroorzaken en instandhouden van epistemisch onrecht. Ze geeft het voorbeeld van mensen met wanen of een verstandelijke beperking. Vaak wordt er minder goed geluisterd naar wat zij verklaren, terwijl wanen of een beperking niet hoeven te betekenen dat iemand op alle fronten ongeloofwaardig is. Sociaal werkers ontwikkelen soms een bepaalde scepsis jegens de waarachtigheid van bepaalde (terugkerende) verhalen. Hoewel dat begrijpelijk is, is hier ook het risico op epistemisch onrecht van kracht.

Daarnaast kan epistemisch onrecht ook aan de orde zijn bij mensen die door sociaal werkers worden ondersteund en die in het contact met instanties niet als 'knowers' erkend worden. In mijn werk met sekswerkers ondersteunde ik veelvuldig cliënten die, nadat ze met sekswerk waren gestopt of geminderd, onvoldoende in eigen inkomen konden voorzien bij een uitkeringsaanvraag. Ik maakte regelmatig mee dat wat de cliënt opgaf aan inkomen, vermogen, werkhistorie of relatiestatus met uitzonderlijk veel wantrouwen en extra controle

werd beantwoord, zonder dat hier feitelijk aanleiding voor was. Stereotype beelden van sekswerkers en sekswerkstigma ondermijnden de geloofwaardigheid van deze cliënten bij de uitkeringsinstantie. Als ongeloofwaardig beschouwd worden bij vertolking van kennis kan ook bij sociaal werkers zelf een rol spelen. Het sociaal werk heeft, in vergelijking met andere beroepsgroepen, geen sterke traditie in duidelijk maken waarom we doen wat we doen en in het bijblijven met vakliteratuur. Er is absoluut winst te behalen in een verdere versteviging van de kennisbasis van het sociaal werk. Want als sociaal werkers door de buitenwereld niet als sterke professionele 'knowers' worden gezien, die betrouwbare inschattingen en analyses kunnen maken, dan kan dat epistemisch onrecht versterken jegens de gemarginaliseerde groepen van wie we de belangen behartigen.

Diep luisteren

Hoe epistemisch onrecht te bestrijden? Frickers advies is: oordelen uitstellen en diep en zonder onderbreking luisteren, ook als een verhaal onlogisch klinkt. Johnstone wijst erop dat beide (gelukkig) centrale sociaal-werkcompetenties zijn. Kennis van Frickers' theorie kan helpen om epistemisch (on)recht onderdeel te maken van de eigen reflectie en intervisie. Sociaal werkers kunnen helpen epistemisch onrecht te corrigeren. Enerzijds door cliënten/bewoners/klanten nieuwe ervaringen te geven van wél gehoord worden, wat kan bijdragen aan het zelfvertrouwen iemand te zijn die in staat is dingen te weten. Anderzijds kunnen sociaal werkers met kennis van deze theorie patronen van epistemisch onrecht herkennen en adresseren, binnen en buiten de eigen organisatie. Johnstone raadt aan oog te hebben voor machtsverschillen die onvermijdelijk aanwezig zijn in sociaal-werkrelaties. Een sterk dominante, misschien zelfs dogmatische visie of methode ('wij weten hoe het zit en wat goed voor jou is'), brengt ook het risico op epistemisch onrecht mee. Faciliteer inspraak van cliëntenvertegenwoordiging en investeer in democratische processen met aandacht voor de minderheidsstem. Maak onderbuik 'niet-juist' gevoelens bespreekbaar, ook als de woorden of de kennis om precies te duiden wat er aan de hand is er nog niet zijn. Waardeer en wees solidair met ervaringskennis, binnen en buiten je organisatie. Maar bovenal: wees moedig in het adresseren van onrecht – en hou vol!

Anke van den Dries is sociaal werker en promotie-onderzoeker bij het Crafting Resilience-project.

Bronnen

- Fricker, M. (2007). *Epistemic injustice: power and the ethics of knowing*. Oxford University Press.
- Johnstone, M. (2021). Centering social justice in mental health practice: Epistemic justice and social work practice. *Research on Social Work Practice*, 31(6), 634-643.

